

УДК 339.748

В. І. Борейко

*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'ячука, м. Рівне, Україна*

ПРО МОЖЛИВІСТЬ ПОВЕРНЕННЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ДО ЗОЛОВОВАЛЮТНОГО СТАНДАРТУ

У статті проведено аналіз впливу стабільності національних валют на динаміку розвитку економік країн в умовах глобалізації, оцінено причини та наслідки скасування золотовалютного забезпечення паперових грошей, визначено причини виникнення світової фінансової кризи 2008–2009 років, обґрунтовано необхідність та можливість повернення світової економіки до золотовалютного стандарту.

Ключові слова: світова економіка, національна валюта, емісія, золотовалютний стандарт, фінансова криза.

В статье проведен анализ влияния стабильности национальных валют на динамику развития экономик стран в условиях глобализации, оценены причины и последствия отмены золотовалютного обеспечения бумажных денег, определены причины возникновения мирового финансового кризиса 2008–2009 годов, обоснованы необходимость и возможность возвращения мировой экономики к золотовалютному стандарту.

Ключевые слова: мировая экономика, национальная валюта, эмиссия, золотовалютный стандарт, финансовый кризис.

The article provides an extensive analysis of the impact of national currencies stability on the dynamics of development of national economies in the conditions of globalization, it evaluates the causes and consequences of the suspension of the gold backing of currency for paper money, as well as it defines the causes of the global financial crisis of 2008–2009 and substantiates the necessity and possibility of returning the global economy to the gold-exchange standard.

Keywords: global economy, national currency, emission, gold-exchange standard, financial crisis.

Важливим елементом забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку країн є стабільність національної грошової одиниці. Стабільна національна валюта дозволяє підприємствам бути впевненими у планомірному зростанні сукупного попиту на їхню продукцію та послуги, прогнозувати і планувати напрями свого розвитку, залучати фінансові інвестиції та кредити, визначати допустимі видатки на науку та інновації, капітальні, трудові та матеріальні ресурси. Водночас, для населення стабільна валюта є гарантом збереження робочих місць, постійних доходів та збереження раніше накопичених заощаджень.

Проте, в останні десятиліття багато країн світу, особливо з нерозвиненою промисловістю, імпортною залежністю та недостатніми золотовалютними резервами, стикаються з інфляційними процесами, які за кілька місяців нівелюють усі попередні соціальні та економічні досягнення їхніх урядів. Для підприємств та громадян України гіперінфляція першої половини дев'яностих років ХХ століття виявилася справжнім лихом. Вітчизняні підприємства через знецінення їхнього майна стали незахищеними перед експансією іноземного фінансового капіталу та «натиском» зарубіжних конкурентів, а громадяни упродовж кількох років втратили накопичені протягом десятиліть гроші.

Тому для нашої країни дослідження чинників, які визначають стабільність національної грошової одиниці, є особливо актуальні.

Фінансова криза 2008–2009 років, яка в Україні набула глобальних масштабів та спричинила глибоке економічне падіння (зниження у 2009 році валового внутрішнього продукту на 14,8 %), спонукала до дослідження зазначеної проблеми багатьох вітчизняних науковців, серед яких слід виділити роботи О. Амоші, О. Барановського, В. Гейця, А. Гриценка, Л. Корнійчука, О. Кузьміна, С. Кульпінського, І. Луніної, Б. Луціва, М. Павлишенка, В. Попова, А. Соколовської. Причому, більшість науковців наголошують, що після відміни у 1976 році золото валютного стандарту монетарна політика набула ключової ролі в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країн. Так, О. Кузьмін для забезпечення стабільності на світових валютних ринках вважає за «... необхідне здійснювати зміни у світовій валютно-фінансовій системі в ті періоди, коли трансферні можливості її суб'єктів знижуються» [1, с. 59].

В. Геєць, розглядаючи перспективи розвитку економік України та Росії, наголошує: «У перспективі як глобальному, так і національному економічному зростанню загрожуватимуть боргові проблеми, що вже сформувалися й характерні для багатьох країн світу, у т. ч. високо розвинутих, вони насамперед можуть destabilізувати ситуацію» [2, с. 14]. На думку О.І. Барановського: «Розвиток кризових явищ багато в чому зумовлюється статус-кво в національних і світовій фінансових системах та на фінансових ринках. Ось чому дуже важливо знати, коли настає фінансова нестабільність, у чому її сутність, які заходи можна вжити для запобігання різноманітним кризовим явищам або їхній мінімізації» [3, с. 5].

Проте, при значній кількості публікацій, присвячених монетарній політиці держав, на думку вчених, саме надмірна та неконтрольована емісія грошових знаків, у т. ч. у країнах з «твердими» валютами, є причиною фінансової кризи 2008–2009 років. Таким чином, актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових механізмів для забезпечення стабільної фінансової ситуації в Україні та світі, як передумови динамічного розвитку їхніх економік.

Мета нашого дослідження – проведення аналізу впливу стабільності національних валют на динаміку розвитку економік країн, причин та наслідків скасування золотовалютного стандарту, обґрунтування доцільності та можливості повернення до нього світової економіки.

Виникнення грошей було зумовлено необхідністю спростити торговельні операції, які спочатку були торговельно-обмінними. Проте, з ускладненням суспільних відносин функції грошей значно розширилися, ставши основою грошово-фінансових операцій у будь-якій державі, а згодом, міжнародних фінансових відносин. Сьогодні вони – незамінний засіб обігу та визначення цінності кожного товару. Адже, самі гроші також мають певну цінність, яка за певних обставин може змінюватися.

Як зазначає Й. Шумпетер: «Кожний суб'єкт господарювання оцінює гроші, які знаходяться в його розпорядженні, так, як підказує його досвід. І на ринку всі ці індивідуальні оцінки цінності приводять до встановлення певного обмінного співвідношення між грошовою одиницею і кількістю всіх інших благ, у принципі, так само, як устанавлюються співвідношення між іншими благами. Конкуренція господарюючих суб'єктів та існуючі можливості використання сприяють формуванню певної за цих умов ціни грошей» [4, с. 100].

Тому забезпечення стабільності національних грошових одиниць оцінюється в економічних публікаціях як основа динамічного розвитку країн. При цьому, на думку М. Павлишенка: «Оскільки гроші – це еквівалент вартості товарів, який має не тільки грошове вираження, а й відповідну матеріальну субстанцію, що виступає як грошова маса і є засобом обігу товарів, рухається паралельно, але в протилежних з ними напрямках, то тут також діє закон єдності вартості і грошей: чим

менша вартість грошової одиниці, тим більша маса грошей, і, навпаки, зростання вартості грошової одиниці призводить до зменшення маси грошей. І лише в підсумку маса грошей дорівнює сумі цін вироблених товарів» [5, с. 89]. Таким чином, учений приходив до висновку, що збільшення грошової маси в обігу є основною причиною інфляційних процесів у країнах і, відповідно, порушення економічної рівноваги в країнах. Отже, для забезпечення незмінної цінності грошей (недопущення інфляції або дефляції) необхідно зберегти незмінною грошову масу.

Й. А. Шумпетер зробив висновок: якщо ж з певних причин грошові доходи в народному господарстві зростуть, наприклад, через збільшення наявної кількості золота, цінність грошей у такому випадку знизиться [4, с. 104]. Проте, цю думку на практичному прикладі значно раніше підтвердив А. Сміт, який зазначив: «У XVII столітті відкриття багатьох родовищ в Америці зменшило в Європі цінність золота і срібла приблизно на третину від попереднього» [6, с. 147]. Однак така ситуація в розвитку світової економічної системи спостерігалася дуже рідко, що дозволяло забезпечувати стабільність металічних грошей та недопущення інфляції.

За золотого стандарту грошові скарби виконували роль стихійного регулятора грошового обігу – при скороченні виробництва і обігу товарів частина грошей ставала зайвою, перетворюючись на скарб, і навпаки. Проте в сучасних умовах вони не виконують цієї функції, оскільки грошові знаки на золото не обмінюються.

Починаючи з кризи 1929–1933 років, у більшості країн, а з 1936 року – в усіх країнах, функцію засобу обігу виконують тільки паперові грошові знаки. При цьому, забезпечуючи перехід товару від виробника до споживача, гроші у будь якій формі залишаються в обігу (на відміну від реалізованих товарів), що впливає на співвідношення товарної і грошової мас. Проте, до того часу доки паперові гроші забезпечувалися золотом та іншими дорогоцінними металами, такі валюти залишалися досить стабільними.

Після 1936 року багато країн, які не мали можливості для формування в достатньої кількості власного золотого запасу, компенсували його недостачу наявністю в резервах національних банків долара США, який до сімдесятих років XX століття залишався стабільною світовою одиницею, забезпеченою золотом.

Після остаточної відмови США від золотого стандарту накопичення золота та «твердих» валют країнами зумовлене їхнім бажанням забезпечити стабільність своїх грошових знаків, а приватними особами – насамперед прагненням застрахувати свої капітали і заощадження від знецінення, інфляції та можливих втрат унаслідок соціальних потрясінь, глибоких економічних криз і війн. Однак при постійній емісії паперових грошей у світі цього досягти неможливо. До того ж, якщо до сімдесятих років XX століття на стабільність вітчизняних валют впливала грошово-емісійна політика власних національних банків, то після скасування забезпечення золотом американського долара, не менший вплив має емісія Федерального банку США, у валюті яких сформовані резерви багатьох країн світу.

Таким чином, до того часу, доки як засіб платежу використовувалися металічні гроші, або паперові гроші, забезпечені золотим еквівалентом, їхнє стрімке знецінення було неможливе, оскільки був відсутній матеріал для значного збільшення грошової маси. Але з моменту, коли було скасовано обов'язкове забезпечення паперових грошей дорогоцінними металами, проблеми для «насичення» ринку грошовою масою не існує. За таких умов держава, яка володіє друкарським верстатом, і тому має перевагу перед суб'єктами господарювання, підприємцями та населенням, може використовувати цю властивість паперових грошей для вирішення своїх проблем (покриття дефіциту державного бюджету, збільшення номінальної зарплати, соціальних та інвестиційних видатків).

Однак такі вигоди держави мають тимчасовий характер, оскільки через збільшення в обігу грошової маси, цінність грошей дуже швидко знизиться. Але, якщо держава в цьому випадку отримає тимчасову вигоду, то юридичні і фізичні особи – власники грошових ресурсів – понесуть прямі втрати, бо реальна купівельна цінність, наявних у них грошей знизиться. Проте в довготривалій перспективі держава, в результаті зниження ефективності роботи суб'єктів господарювання, через недостачу оборотних засобів також недоотримає грошові надходження до бюджету [7, с. 157].

Власне, наведене наглядно підтвердила фінансово-економічна криза 2008–2009 років. Протягом 2001–2007 років світова та національна економіка динамічно розвивалися, що забезпечувалося, не підтвердженою зростанням продуктивності праці, емісією грошової маси. Причому, Україна для забезпечення постійно зростаючої потреби вітчизняних підприємств та населення у фінансових ресурсах не тільки щорічно збільшувала наявну в обігу грошову масу в середньому на 43 % [8], а й вдалася до нарощування зовнішніх запозичень.

У свою чергу, зовнішні запозичення України та інших країн, а також потреби власних компаній у доларовій масі закрили її емісією США, які, будучи головним емісійним центром світової економіки, отримували від цього додаткову економічну вигоду. Проте досить скоро такі дії спричинили перенасичення ринку грошовою масою, обвал фінансових ринків, панічні настрої серед населення та відтік іноземної валюти до країн резидентів.

При цьому, якщо протягом 2000–2007 років вітчизняні банки, в тому числі використовуючи залучені іноземні ресурси, успішно фінансували національну економіку, то в умовах кризи, з 2008 року кредитування підприємств практично зупинилося. Більше того, багато банків опинилися на грані виживання. Водночас, у 2008–2009 роках через відтік із вітчизняних банків іноземної валюти до країн резидентів, курс гривні до вільно конвертованих валют знизився на 60–70%, що засвідчило про необґрунтованість орієнтації Національного банку України на іноземну валюту однієї країни та невиконання США ролі гаранта фінансової стабільності в світі.

Тому багато вітчизняних та зарубіжних економістів першопричиною фінансової кризи 2008–2009 років вважають дії уряду США, де зародилася світова фінансова криза, та пропонують заходи для усунення їх від ролі головного емісійного центру країни. Так, наприклад, А. Гриценко для зменшення наслідків фінансових криз у майбутньому пропонує: «... утворення декількох емісійних центрів регіональних валют (наприклад, зони юаня, динара, рубля та ін.), які візьмуть на себе частину функцій, виконуваних сьогодні долларом як світовими грошима, що зробить емісію більш контрольованою» [9, с. 46].

Проте, при всій критиці фінансової системи США, яка лунає з уст європейських, східно-азійських та інших фінансових експертів, слід зазначити, що саме розвинутий у цій країні безготівковий фінансовий ринок та обмеження на здійснення операцій з готівкою дозволяють контролювати всі фінансові потоки та завчасно реагувати на перші загрози для національної економіки. Але така ситуація спостерігається далеко не у всіх країнах світу. В багатьох із них, особливо в країнах з недостатньо сформованою фінансовою системою, до яких належить Україна, контроль за рухом грошових потоків та емісією грошових знаків недостатній, що разом з їхньою надмірною орієнтацією на зовнішні запозичення, постійно загрожує фінансовій стабільності держав.

Крім того, як у різних економічних теоріях, так і в фінансовій політиці різних держав існують відмінності в поглядах на стабільність національних валют.

Більшість науковців відстоюють позицію, що стабільна національна валюта є запорукою успішного соціально-економічного розвитку країн. Проте в останні десятиліття окремі країни для стимулювання експорту вдаються до послаблення своєї валюти, що викликає міжнародні фінансові суперечки та торгівлі «війни». Зазначені проблеми можуть значно загостритися при утворенні кількох світових емісійних центрів, кожний з яких буде проводити свою фінансову політику.

Власне, сьогодні, хоч і неофіційно, роль регіональних валют виконують євро та російський руб, а в окремих випадках – єна та юань. Хоча це не допомогло уникнути фінансових криз у 1998–1999 та 2008–2009 роках.

Тому серед фінансистів переважає думка, відповідно до якої на заміну долару США, як валюти, в якій формують свої резерви багато країн світу, необхідно запровадити світову валюту. При цьому, емісійних центрів може бути кілька, але рішення про емісію такої валюти повинно приймати світове співтовариство консенсусом, а не одна або кілька економічно найпотужніших країн світу.

Однак реалізувати ці плани, враховуючи велику кількість країн на планеті та не завжди узгодженість їхніх дій, також буде досить складно. Тому, на нашу думку, більш ефективним засобом забезпечення стабільності світової фінансової системи повинно стати повернення до золотовалютного стандарту. Причому, ця думка не нова. Ще на початку XX століття відомий український економіст М. І. Туган-Барановський пропонував повернутися до металічних грошей. При цьому вчений вважав: «... повернутися від паперових грошей до металічних можна двома шляхами. Один шлях – це коли держава збирає за допомогою казначейства до своїх рук зайво випущені паперові гроші і нищить їх. Другий спосіб має протилежний характер. Держава поновлює розмін паперових грошей на металеві по тій самій ціні, яка стоїть на ринку. В першому випадку підвищується ціна на паперові гроші, отже, падають і ціни на товар; у другому випадку – ціни на паперові гроші не змінюються, і, значить, не змінюються й ціни на товар» [10, с. 128].

За нинішнього обсягу накопичених у світі паперових грошей реалізувати пропозицію М. І. Туган-Барановського надзвичайно важко. Проте, якби вдалося забезпечити стабільність грошей у світовому масштабі, тим самим був би усунутий спекулятивний вплив фінансових потоків на економічний розвиток країн та світового господарства загалом. Тому, розуміючи важливість стабільної валюти, для недопущення або принаймні зменшення економічного спаду розпочинати необхідно з вилучення надлишкової маси паперових грошей з обігу з поступовим поверненням до золотого стандарту. Водночас, по мірі зменшення в обігу готівкової грошової маси, її потрібно замінити безготівковими фінансовими ресурсами, які вже сьогодні широко використовуються в багатьох країнах світу, як засіб розрахунку за різноманітні послуги та для придбання дороговартісних товарів.

Перші кроки в цьому напрямі здійснила і Україна, обмеживши готівкові розрахунки фізичних осіб 150 тис. грн. У подальшому цю норму можна і потрібно знижувати, що буде ефективним засобом зменшення в обігу готівкової маси. Однак для того щоб такі дії держави були підтримані населенням і не привели до «тінізації» грошових розрахунків, необхідно мінімізувати комісію банків за здійснення операцій з готівкою на суму, більше від встановленого в країні обмеження.

Отже, обмеження законодавцями окремих країн суми готівкових розрахунків для населення, слід розглядати не як захід, спрямований на посилення контролю держави за його фінансовими операціями та отримання додаткового джерела для наповнення бюджету країни, хоча і це важливо, а як перший крок, метою якого є повернення світової економіки до золотовалютного стандарту. Звичайно, зрозум-

міло, що якщо мова іде про всю світову спільноту, то такі дії повинні здійснюватися всіма, або переважною більшістю економічно розвинених країн світу.

Сам процес повернення світової економіки до забезпечення паперових грошей золотом та іншими дорогоцінними металами вимагатиме тривалого часу. Однак, як би не складно було реалізувати це рішення, слід пам'ятати, що до того часу, поки в фінансовому обігу будуть знаходитися не забезпечені золотом паперові гроші, світову та національні економіки періодично потрясатимуть фінансові кризи, які, в свою чергу, переростатимуть в економічні.

Висновки. Глобалізація світової економіки та ускладнення економічних відносин відводить стабільності національних грошових одиниць ключову роль у забезпеченні динамічного розвитку країн. Особливої актуальності ця проблема набула після скасування в сімдесяті роки ХХ століття золотовалютного забезпечення національних валют. Аналіз причин світової фінансової кризи 2008–2009 років засвідчив, що вона була спричинена неконтрольованою та не підтвердженою зростанням продуктивності праці емісією національних валют та долара США – валюти, які складають основу резервів багатьох країн світу. Тому, для забезпечення стабільності світової фінансової системи пропонується повернутися до золотовалютного стандарту. Причому, всі витрати, які потрібні для реалізації цієї пропозиції, будуть компенсовані запобіганням збитків, які несе світова економіка, через перманентні фінансові кризи, що періодично повторюються. Однак, складнощі, які можуть виникнути у відносинах між країнами з різним політичним устроєм і економічним розвитком, вимагають подальших розвідок цього питання.

Бібліографічні посилання

1. **Кузьмін О.** Еволюція світової валютно-фінансової системи: трансферні можливості й перспективи розвитку / О. Кузьмін, С. Князь // Економіка України. – 2011. – № 10. – С. 53–59.
2. **Гесць В. М.** Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Гесць // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 11–23.
3. **Барановський О. І.** Предтечі фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 3. – С. 3–22.
4. **Шумпетер Й. А.** Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер; [предисл. В. С. Автономова; пер. с нем. В. С. Автономова, М. С. Любського, А. Ю. Чепуренко; пер. с англ. В. С. Автономова, Ю. В. Автономова, Л. А. Громовой, К. Б. Козлової, Е. И. Николаенко, И. М. Осадчей, И. С. Семененко, Э. Г. Соловьева]. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с. – (Антологія економічної думки).
5. **Павлишенко М.** Еквівалентний обмін – основа ринкової економіки / М. Павлишенко // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 83–93.
6. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III) / А. Смит; отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. – М. : Наука, 1993. – 572 с.
7. **Борейко В. І.** Цикли, кризи та проблеми розвитку : монографія / В. І. Борейко. – Рівне : НУВГП, 2012. – 393 с.
8. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. **Гриценко А.** Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки / А. Гриценко // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 37–46.
10. **Туган-Барановський М. І.** Політична економія. Курс популярний / М. І. Туган-Барановський. – К. : Наукова думка, 1994. – 263 с.

Надійшла до редколегії 05.09.2013